

Армія моя

Олександр Мінович

(не... не... не моя, а савецкая...)

– Сину, тебе в армію забирають, – мати подала мені тремтячими руками повістку з військкомату.

Я зрозумів, що радянська армія мене таки знайшла, хоч і з невеликим запізненням, бо всі мої давно вже служать. Усвідомив, що армія не може без мене, і тепер тільки я її спасу.

– Ма, не треба так перейматися, не на війну ж іду. Всі йдуть і повертаються, то й я повернуся, – кажу до матері, побачивши сльози в кутках її очей.

– На коли там? – питаю. – На 29?.. Це, що у нас буде?.. Понеділок?.. А сьогодні четвер. Ну то давай на неділю проводи зробимо. Жалко, що моїх нікого немає, не буде кому й заспівати.

В неділю зібралися близькі родичі, дехто з молоді. Я одягнув вишиванку й сфотографувався на пам'ять із рідними.

Як завжди в ті часи, заспівали мені разів зо три: "Не плачь девчонка, ти тільки жді, солдат вернётся ...", і скинулися трохи грошей. Хлопці й дівчата по рублю чи троячці, а дорослі та родичі по п'ятірці чи десятці.

Я хотів зламати традицію, вмовляв грошей не давати, але коли старші почали скидатися, то й молодь пішла за ними, було їм незручно. Традицію не зламав, хоча вона мені чомусь не подобалась.

Залишив гроші матері. Прийду з армії, буде в що вдягнутися.

У понеділок раненько попрощався з матір'ю й пішов на перший автобус до Луцька. Батько й брат Толок вирішили їхати зі мною. В Луцьку перед великими металевими воротами збірного пункту попрощався й з ними. Вперше побачив, як зволожилися батькові очі. Раніше він мужньо себе стримував за будь-яких обставин.

"Постарів", – встиг подумати я, й стрімко ступив за ворота нового жорстокого світу. Світу радянської солдатчини.

Через час від мого довгого звивистого волосся не залишилось і сліду. З подивом та цікавістю дивився на себе в щербате потьмяніле дзеркало, що висіло на стіні вбиральні військкомату, і реготів від новизни, від незнайомого мені обличчя. Таким ще себе не бачив.

Реготів разом з такими, як і я. Тут же й зрозумів: далше буде хоч і важко, але весело в компанії ровесників, нічим не заклопотаних, готових до всього.

"Якось проб'ємся!", – майнуло в голові.

У поїзді, який повіз нас до Мінська, доїдали-допивали новобранці останні домашні харчі. Хоч ми були вже поголені для армії "під нуль", або як ще тоді казали: "під Котовського", проте, були в цивільному одязі, вели себе, як цивільні люди.

Прапорщик, який нас супроводжував, бігав по вагону, забирав у нас залишки

спиртного. Йому треба було доставити новобранців у свіжому вигляді.

На дорогу брат Толік видав мені трилітрову банку самогону. Знаючи люди казали, щоб не брав, бо все одно відберуть у поїзді. Пропаде даремно. То я вирішив замаскувати те, що було в банці. Долив туди трохи вишневого компоту, вкинув кілька вишень із нього ж.

Коли у вагоні вже всі були без вина-горілки, в мене на самому видному місці стояла чверть скляної банки самогону-компоту. Мої нові друзяки по нещастю підходили до банки раз по раз і відхльобували для хоробрості. Та ще для того, аби показати один перед одним свою дорослість і браваду. Пити перед великою незнайомістю не дуже то й хотілося.

Поки прапорщик зметиковав, де криється недопалок останньої випивки – банка була майже порожня, а хлопці добряче п'яні, навіть вишні з'їли.

– Смотри у меня, маладой! Я тебя запомнил, больше на глаза мне не попадайся, не советую! – пригрозив мені прапор.

Помітив, що самогон мій. І згадав, напевно, як я пропонував йому вишеньок чи компоту скуштувати.

Однак більше з тим прапорщиком мене доля майже не зводила. Він був у полку десь сам по собі, а я теж.

Білорусія. Мінськ. Травень 1979 року. З вокзалу вантажними машинами, покритими цупким зеленим брезентом, прямо у військову частину – "Білполк" внутрішніх військ.

Коли у військкоматі запитували, хто де хоче служити, то я сказав, що хочу у "ВВ". Побачив у очах військкоматівців здивування. Інші хлопці хотіли в десантники чи льотчики, а я несподівано для них – у "ВВ".

Пізніше зрозумів, що переплутав "ВВ" із "ВВС", тобто внутрішні конвойні війська з військами "воздушних" сил.

В останніх проходив службу сусід Вася. Коли він повернувся з армії, мені сподобалися його голубі пагони. У мого брата Віті, який служив у артилерії, пагони були чорні, некрасиві. У Васі, крім гарних пагонів, ще був на грудях саморобний "значок-самольот" – із білого сліпучого металу, гострим вістрям націлювався в небо. Як після такого не напроситися в авіацію? Як по-другому дістати й прийти з армії додому з таким же сліпучим значком?

– Вась, подари значок, або хоч на день дай поносити!

– Ніз-з-зя! Можна тільки тим, хто в небо піднімався, хто землю зверху бачив!

Згодом сусід зізнався, що був заправником літаків, а неба й не бачив – за мастилами й паливом не мав часу вгору подивитися.

Доля зіграла зі мною в жарт, і я потрапив у колишні каральні війська НКВС, куди я усвідомлено не пішов би ні за які пиріжки.

Повезло, правда, що за мою службу не довелося жодного разу брати участь у будь-якій каральній операції чи акції. Не треба було розганяти демонстрації, бити лопатками людей, як це робили пізніше солдати "ВВ" у Грузії та Прибалтиці.

Час моєї служби припав на тихе життя в Радянському Союзі. Коли всі жили

здебільшого мирно й покірно. І хоча нас готували в армії до всяких неприємних речей, на ділі їх ніколи не застосували, за що я вдячний долі та Богу.

Напевно, я ще й наврочив себе тим, що дражнивсь з батьком. Коли він питав мене ким хочу бути, як школу закінчу, я відповідав:

- У міліцію піду! (Сам і думки такої не мав).

Батько таких жартів не розумів:

- Ти, шо здурів? У міліцію тільки лежні йдуть, ті хто роботи боїться. А ти ж сільський хлопець, до всього приучений. Навіть не говори мені більше такого, не порть нервів!

Виходить, що й за слова прийшлося відповідати - майже два роки носив форму міліцейську.

Перше, чим зустріла нас військова частина - це великий плац, на якому стояли дві сотні солдат у чорному робочому одязі. Всі вони разом загуділи зневажливо, засвистіли, коли нас побачили:

- Вішайтеся, салаги! Тут вам буде хана! Пишіть швидше мамочці, щоб забрала, бо пропадете!

Психологічно таке подіяло сильно. Серед наших ніхто не обізвався, навіть голови не підняв.

Повели в баню. Цивільний одяг зразу забрали. Нового довго не несли. Один хлопець додумався взяти з собою купу грошей, напевно тих, що подарували на проводах. Веселуха була... Дивитися: як він не міг знайти місця, куди ті гроші подіти. Уявіть собі: куди голому в бані гроші сховати.

Нарешті принесли форму. Багатьом великувату.

- Нічо! - сказав новий прапор. - Якби не мала!

У зеленій військовій формі всі вигляділи, немов близнята. Лисі, в незвичних чоботях, із ремнями на поясі, з металевими гудзиками, крючками на комірах.

Після бані строем у їдальню. Дали вареної риби, густо перемішаної з картоплею. Їсти не можливо - тонкі кістки мішають, їх багато, не вибереш, і картоплю вони заважають жувати. Як не стараєшся, застряють у роті. Їжа майже вся залишилася на столах.

- Это, потому, что гражданская пища с вас еще не вышла. Выйдет - будете жрать всё, что дадут! - презирливо насміхався прапорщик.

З їдальні знову на машини, та кілометрів зі сто за Мінськ. У ліс. Карантин називається. Одні ми, новобранці, й злючі сержанти.

Жити треба в брезентових наметах. Комарів - тьма-тьмуца. Перші дні така мука, що до ранку діждатися не можна. Внутрішні стіни палатки стали червоні - хлопці давлять комарів, які нашої крові напилися.

Диво, але згодом звикаєш і до комариних укусів, і до їхнього дзижчання над вухом. Деся на третю ніч починаєш спати, наче вбитий. За день так тебе наганяють - не до комарів.

Почалася муштра... Ходити треба тільки стройовим кроком. Скрізь потрібно

голосно рапортувати, просити дозволу. Цілий день у строю. Вийти з нього не можна, тільки по команді. Сідати, вставати, лягати спати, їсти, справляти потреби – тільки по команді.

Оддалік від палаток влаштоване місце для куріння. Дві лавчини закопані в землю і яма посередині для недопалків. Більшість солдат палить. Я ж – ні. Але коли між муштрою та ідіотськими заняттями оголошують перерву на хвилин десять чи п'ятнадцять, то хочеться присісти – ноги втомляються. Сидіти немає де, а просто на землі не дозволяють. Тільки в курілці. Якщо хочеш до неї зайти, а там, зазвичай, вже сидить хтось із сержантів, потрібно кроків десять промарширувати й заволати: "Товаріщ сержант, разрешіте войті в курілку!". Пауза... Прискіпливий погляд: до чого придертися... а потім або зверхне: "разрешаю!" або: "на ісходную – шагом марш!". Або зауваження, що в тебе щось не так. Чи то ґудзик незастебнтий, чи пілотка з'їхала сильно набік, чи ремінь недостатньо затягнутий, і між ним та животом може пролізти кулак сержанта. За це отримуєш якесь покарання. Віджимаєшся од землі, або маршируєш цілу перерву на очах у цього великого начальника, який, здається, може зробити з тобою все, що захоче.

Думаєш: "Чого йшов до тої курілки? Краще постояв би, прихилившись до дерева".

Щоб вийти з тої клятої курілки-палилки, теж треба рапортувати – дозволу питати. Забудеш – знову покарання.

Мені в курілках, крім муштри, ще додатково некомфортно, бо дим тютюновий важко переношу.

В армії з цим не рахуються. Тут немає місць для куріння і некуріння. Треба терпіти. Найгірше в курілці, яка в казармі, або коли їдеш у кузові критої машини. Тут хлопці, як накурять, то нічого не видно. А дітися немає куди. З машини не вискочиш, а в казармену курілку треба часто заходити, щоб чоботи почистити-наглянцювати. За погано начищені, чи неблизкучі чоботи можуть покарати. В наряд, приміром, відправити.

Наряди різні бувають. На кухню: чистити цілий день, не розгинаючись, картоплю, мити жирну посуду в воді з хлоркою, що очі виїдає, в караулі – стерегти якісь склади чи ворота кудюю машини виїжджають-заїжджають, або ще якусь несусвітню дурню робити: годинами стояти на місці, чистити-мити-драїти-носити-возити, волати на все горло, завбачивши начальство. Спати в нарядах дозволяють у два рази менше звичайного, а навантаження нести треба за двох.

Мені найгірше "днєвальним" по роті. Мити, драїти, чистити казарму – то ще нічого, а от стояти на посту ("на тумбочці" називається), неначе пам'ятник, по дві, або чотири години – велике випробування. І скучно, і важко, і ноги болять, і не можна дочекатися, поки зміна наступить, і стояти треба не тільки вдень, а й вночі, коли спати сильно хочеться. Часом задрімаєш стоячи, коли відчуваєш – вже падаєш. Стаєш на місце, й знову: то дрімаєш, то падаєш. Але це, коли ніхто не бачить. На виду в начальства спати не будеш, бо через день знову в наряд відправлять. А ще неприємно було з "тумбочки" постійно рапортувати або кричати:

- Рота! Падьом!.. Смір-на-а! Товаріш капітан, рота знаходиться на заняттях!.. Дежурний па ротє, на виход!

В армії мені прийшлося пройти не тільки фізичні випробування, а й духовні, моральні. Одні я не пройшов, а з іншими справився.

Мати, сильно віруюча людина, дала на дорогу маленьку іконку, щоб оберігала мене від злої напасті, щоб захистила в біді. Проносив цей материнський оберіг-подарунок через всю армію, через цілих два роки, а таке – ой як нелегко, особливо в перших пів року. Солдат не має нічого свого, нічого повністю особистого. Одна невеличка тумбочка на двох із напарником-сусідом, яку постійно "шманають-трясуть" всілякі командири, аби не було в ній нічого забороненого, нічого крім зубної пасти, мила, бритви й листів із дому. Молодого солдата весь час обшукують. Одна з команд звучить: "Лічніє вещі к осмотру! Вивернуть содержімое карманов!". Куди тут щось сховати? Я зашив іконку в пояс штанів і завжди боявся, що знайдуть, адже потрібно було систематично роздягатися, кидати одяг без мого догляду, ходити в баню, чи лягати спати, попередньо склавши все що на тобі на закріплену за мною табуретку. Одяг час від часу треба прати, міняти зношений на новий, перевдягатися з робочої форми в "парадку" або ту, яку носять на патрульній службі. Сховане потрібно було кілька разів знову зашивати й розпорювати. Таке заставляло мене ловчитися аби не потрапити комусь на очі з материнським оберегом. Ніхто б мене не тільки не зрозумів, а й могли перетворити на дурника-ізгоя "задурманеного опієм релігії", піддати постійним насмішкам і безпощадному цькуванню.

Другого випробування не витримав. Коли замполіт сказав до всієї роти, підняти вгору руки тим, хто вірить у Бога, я, як і всі в нашій роті, руки не підняв. Почував себе після того великим зрадником віри, до якої привчила з дитинства мати. Ще довго мені пекло за цю малодухість, і навіть зараз до кінця не відпустило.

Страх велика сила. Навіть більша за сон і лінощі. В армії на страху покарання все тримається. Хто чогось не вміє, чи не хоче, тут швидко цього позбавляється.

Для тих, хто вже дуже сильно не підкоряється, чи пробує грубо порушувати армійські порядки, є гауптвахта, дисциплінарний батальйон. Дисбат – страшна і жорстока тюрма для солдат, але про неї я тільки чув. Гауптвахта ("губа") в нас теж дуже серйозна. Попадати туди ніхто не хотів.

Якщо в Мінську ще нічого, то в Москві, де я потім служив, ця вахта явно наганяла страху.

Коли наш учбовий батальйон дивізії Дзержинського щонеділі зранку стояв біля кінотеатру й чекав, поки можна буде в нього зайти, аби подивитися часто бачене вже кіно – повз нас завжди спеціально проганяли арештантів із гарнізонної "губи".

Картина була ще та... Якби сам не бачив, ніколи б не повірив.

Спочатку чулося голосне тупання ніг, потім із-за рогу показувалася дивна процесія. Двоє конвоїрів із оголеними блискучими багнетами автоматів вели зо тридцять арештованих солдат. Збирали, напевно, з усієї Москви.

Ті, хто був із виду сильнішими, несли ноші з землею та камінням. Збоку від них

йшли з ломами й лопатами. Ці лупили чоботами по землі з такою силою, ніби збиралися ноги повідбивати. Найменші та найслабші бігли навкруг процесії високо піднімаючи коліна й теж голосно гупали ногами. Здавалося, що йшло не тридцять-сорок арештантів, а зо дві сотні – так сильно били солдатські чоботи об асфальт. Сама картина нагадувала щось середньовічне, бузувірське. Дуже підсилювали враження оголені багнети в конвоїрів, хтось, мабуть, придумав, аби страху додавати. Ніколи й ніде більше при мені ці багнети не діставали з їхніх спеціальних сумок – "ножен".

"Губачів" вели, без перебільшення, на каторжні роботи. Довбати велетенське каміння, переносити його з місця на місце. Влітку на палючому сонці, зимою на морозі, часом на дощі.

В цьому місці – свої спостерігачі. Поряд – плац, на якому постійно тренується спеціальний підрозділ, який ходить парадним маршем по Червоній площі на комуністичні свята. Для цих "парадників" арештанти стали ніби страшилкою, аби маршируючі не лінилися високо й чітко піднімати ноги й не послаблятися. Хто "ламав" стрій, або недостатньо старався, міг прямо на плацу отримати декілька діб арешту, назавтра перейти до каменебійників. Інколи над маршируючою "коробкою" чулося в рупорі залізним голосом полковника Мальцева:

– Третій в сьомом ряду – вище подбородок! Второй в десятом – не завалівайся на спину, рівно держись! Правофланговий, еслі дальше будеш філонить і слабо ногу поднімать – получишь двое суток ареста! На первый раз –замечание тебе!

Напевно, тому й ходила на парадах дивізія чи не найкраще всіх.

Перший раз це побачиш – забути не можеш. Страх перед такою муштрою, перед такою гауптвахтою надовго вселяється.

В Мінську такого не було й близько. Єдине, чим запам'яталася тут гауптвахта, це тим, що одного разу на ній сиділо майже пів команди футболістів мінського "Динамо". Програли вони бездарно якусь гру, а на поле вийшли "з бодуна". Чутка була, що відмічали за день до гри присудження одному з гравців звання заслуженого майстра спорту. Тодішній тренер "Динамо" Малофеев відправив тих, хто найбільше відмітився, під арешт, як військослужбовців внутрішніх військ.

Хлопці з караулу тягли жереб, щоб супроводжувати в їдальню відомих футболістів. Найдовше сидів Сахаров, який після цього відразу перейшов із Мінська в московське "Торпедо". Після від'їзду Сахарова в команду прийняли новачка – Жору Кондратьєва, заставили аж два-три дні прослужити, носити армійську форму, чомусь привселюдно на плацу підстригли наголо. Правда, більше ніхто його в частині не бачив – став "служити" лівим нападником "Динамо", хіба приходив у штаб зарплату отримувати раз у місяць. Розповідали, що його на футбольних зборах тихенько запросили-засватали в московську армійську команду – ЦСКА, познайомили з красунею-москвичкою, аби надійно прив'язати. Проте в аеропорту молодого талановитого футболіста випадково помітив начальник мінської команди, майже зняв із літака до Москви. Призовника Жору взяли міцно за руки й повели до ближнього військкомату, терміново призвали в армію й зарахували в нашу частину, щоб не дати змоги втекти. У нас із цього довго та

їдко кепкували: "Слабак Карл у Клари вкрав лише корали, а от ми: в Москви цілого Жору вкрали!".

В тому лісі, під Мінськом, в перший місяць служби, прийшлося мені приймати рішення, де даліше служити - в сержантській "учебці" в Москві, чи залишитися рядовим на місці. Спочатку я від сержантської школи відмовився, бо чув, що там сильно ганяють солдат і дресирують, немов собак. Але потім змушений був згодитися. Не було в мене іншого виходу.

Якось у неділю ввечері в нас було кіно. Крутили його на літньому майданчику - екран і лавчинки. Комарів, як завжди, - тьма-тьмуца. Всидіти не можна. Коли один із них дуже вже мене впік, то я голосно скрикнув і заматюкався. Сержант, який сидів попереду, зробив мені різке зауваження і, як водилося, сказав щось принизливе-огидне. Я ж іще повністю не став підкореним, дав йому відсіч. Штовхнув, аби не варнякав. Він був із вигляду не сильнішим мене, а я ще недавно в цивільному житті в сутичках бував. Хоча якоюсь хоробрістю не відрізнявся, проте "барзота" з мене вийти не встигла.

Про конфлікт сержант доповів старшим сержантам, старшині. Ті вирішили мене гнобити. Не давали спокою ні на хвилину. Заставляли бігати, віджиматися, довго стояти по стійці "струнко", і всяке таке. Почали спеціально, сильніше ніж завжди, муштрувати всю роту - настроїти проти мене. Погрожували, що коли перейдемо з карантину в казарму, то там мені життя не дадуть, задавлять-замордують.

Пішов я назад до командира роти й напросився в "учебку". Через декілька днів відправили мене в Москву, в Реутово.

Ще під Мінськом, перевели мене з простих внутрішніх військ у міліцейські - СМЧМ (спеціальні моторизовані частини міліції). Майже півтора року я виходив ввечері на патрульну службу в формі міліціонера, а вдень носив чорну робочу форму. До обіду в нас - справжня солдатська служба з ранніми підйомами, з шикуваннями, зі стройовими та бойовими заняттями, а після обіду, шість разів на тиждень, патрульна міліцейська служба - правопорушників формою лякати, аби боялися хуліганити, п'янствувати-буянити, бити когось, грабувати, чи щось вкрати. Інколи приходилось мати справу й із серйозними злочинцями. У великому місті всяка злочинність присутня, найчастіше живе вона на вулиці - де проходить наше патрулювання, нам ніяк не розминутися. Вночі солдати СМЧМ стають господарями вулиць, із ними не можливо домовитися, їм не можливо помститися - казарма служить надійним прихистком.

В Москві я прослужив трохи більше шести місяців. З них на патрульну службу вночі виходив приблизно місяць, а то все щоденна й дуже сильна муштра.

За пару тижнів став почувати себе роботом, який миттю, без вагань виконує чисельні команди, недоїдає, недосипає, літає всюди, наче накручена ключем дитяча дзига-іграшка.

Швидко навчили мене тут робити вправи на турніку, бігати кроси по "полной боевой", тобто з усім солдатським спорядженням, підніматися та вставати в стрій за сорок п'ять секунд. В нашій казармі все було "образцово— показательним". До

лінолеуму можна було причесатися, ніби до дзеркала. В туалеті було, мовби в операційній, вигляд у всіх був, наче під копірку нас намалювали, всі майже одного росту, приблизно 180 см. І жодного неслов'янського лиця. Якщо в Москву приїжджав якийсь великий іноземний воєначальник, то приводили його саме до нас. Показати клас.

Все це коштувало нам цілодобовим навантаженням, без хвилини послаблення.

Відпочинок давався одну годину на день – листа додому написати. І то, в цей час, треба було, крім своїх справ, підшити білий комірець до гімнастерики та випрати старий, вчорашній. І одночасно слухати радянську пропагандистську телепередачу "Програма час", щоб бути в курсі всіх новин, які були потрібні радянській людині, аби вона була радянською.

Сусідом по ліжку в мене – білорус Кирил. До армії він працював ветеринаром і звик їсти багато, ще й м'ясного. Солдатська їжа для нього недостатньо мала й неприваблива більше, ніж іншим. У Кирила трохи зайвої ваги, вайлуватість. Через це він скрізь не встигає.

Зранку після підйому потрібно заправляти ліжка. Ця заправка пруським солдатам, яких вважають взірцем муштрування, і не снилася. Все потрібно вирівняти по віршовці – полоска в полоску, подушка в подушку, ліжко в ліжко. І якщо хоч десь у цілій казармі лінія буде кривою, то все летітиме шкереберть від сержантського чобота. А після відбою, замість сну, буде для всіх довге тренування – як правильно й швидко вміти ліжка заправляти.

Для особливого форсу на одіялах відбивали за допомогою табуретки й одержної щітки кантик, аби вигляд був, неначе його напрасували, і щоб кожне заправлене ліжко стояло ніби в строю, немов ми самі.

Я, як міг, допомагав Кирилу, бо через нього карали весь наш взвод. Особливо помагав відбити клятий кантик, який ніяк не виходив рівним у Кирила. Часом ділився з ним шкоринкою хліба. Той був мені дуже вдячний. Проте, коли одного разу нас вкотре за нього покарали і я накричав на нього, обізвав неповоротким телепнем, Кирил тут же відповів:

– Гаваріла мне мама, не связывайся с хахлами!

Я ледь не впав від таких слів, бо прізвище мого сусіда: Кирилюк. Мабуть, його мама зійшлася з таким собі Кирилюком, із яким згодом шклянки побила й зненавиділа, нелюбов свою перенесла на всіх українців.

Але коли ти з сусідом кожен день біжиш, ходиш, їсиш, спиш, то не до обід-образ. Через хвилину ми тільки сміялися з тої перепалки. А я при першій нагоді, коли Кирилу було сутужно, й треба була моя допомога, доставав його тою знаменитою фразою, як вчила його мати не зв'язуватися з хахлами. Та все казав-шпиняв:

– Після армії поміняй, чувак, прізвище на Кирилов чи Кирилевич. Аби ніхто більше не сміявся так як я, з маминих порад.

Сусідом по казармі з іншого боку – Аркаша з Алтаю. Так його й називали. Хлопець "кручений", хитрий, верткий, "шустрий". Де може – там своє урве. Великого нічого, бо

все, що маєш солдатського, те на тобі, але покурити за чужий рахунок, виловити з супу кращий кусок, коли призначать черпаком командувати, чи тепліше місце часом зайняти – це Аркаша з Алтаю може. Найкраще вдавався йому трюк із смаженою рибою. Її давали зрідка на вечерю, і була вона нечасто баченим смачним. Рота йшла в один ряд повз вікно кухні, з якого один повар кидав у кришку котелка картопляне пюре (їли часто в котелках та з польової кухні, аби звикали до бойових умов), а інший повар кусок гарячої смаженої риби зверху на гарячу картоплю. Алтайський хлопець вхитрявся миттєво вийняти рукою рибу й підставити для повара кришку вдруге. Той не дивлячись, не піднімаючи голови, автоматично кидав ще один кусок, на превелику заздрість цілої сотні голодних очей. Складність в тому, що втримати гарячий кусок рибини в руці неможливо – опікає шкіру. Пробували інші – не виходило, випадала на землю. А Аркаша вмів рибу дрібно-часто трясти-підкидати в долоні, одночасно пересуваючись і підставляючи кришку котелка повару – і все вдавалося.

За таке в армії не шкодують і не жаліють. Солдатський гурт пощади не знає, інколи буває жорстоким, не має міри в злих жартах. Якось вночі сплячого Аркашу разом із ліжком віднесли в сушарню – кімнату таку, де просушують одяг і взуття, коли мокро дуже. Вікон тут не має, якщо світло не вмикати – повна темінь, у казармі ж легенько тьмяніє нічник. Уявіть собі: як кричав бідний алтайський хлопець, коли прокинувся від незвичної духоти, й не зміг второпати, де знаходиться, кидався по стінах, не знаходив дверей. Добре, що екзекуція була недовгою, а то міг би, напевно, збожеволіти.

– Я думав, всьо, хана – на той світ попав, у самісіньке пекло, ох і злякався! – розповідав потім горе-невдаха під несамовитий регіт його мучителів.

Іншим разом йому замінили вночі чоботи – з великих на малі. Зранку всі вскакують і чимдуж летять у стрій – все по секундах, а Аркаша ніяк не може свою взувачку натягнути, не йме віри, що чоботи за ніч так помалішали, пручається-пручається, тягне-тягне на себе, однак, нічого не виходить. Спересердя кричить-матюкається на радість-зловтіху ротним приколістам:

– Йокало-мане!.. Туди ж-перетуди!.. І що воно сталося?.. Були чоботи великуваті, а тепер малуваті, хіба ж може так за ніч нога вирости?

Зловтішники й на цьому не зупинились. Наступного разу прибили чоботи до підлоги гвіздками. Реготу було – стіни двигтіли.

Коли заступали в караул – стерегли всякі "важливі" об'єкти, а ще самих себе. Аби ніхто не втік у "самоволку", чи не проліз до нас (з якоюсь страшно— підступно-диверсійною метою!). Потрібно було ходити вздовж багатокілометрового забору, що обіймав із усіх боків територію дивізії. Поверху огорожі – колючий дріт і проводи сигналізації "Едельвейс" – такої ж, як і навколо тюрем. Тут ніхто не пролізе, проте, зі східної сторони велике озеро – "Муму". Нібито саме в ньому Герасім тургенівський свою знамениту собачку втопив. Якщо через це Муму хтось пролізе-пропливе – караульний схватить три доби арешту, а якщо зловить "самовольщика-диверсанта" – "поощрення". Правда, яке – забули сказати.

Вночі самому нудно й самотньо, прилягти б десь і покімарити, проте місця такого

немає, ще й росяно. Я приловчився спати стоячи, зіпершись спиною об дерево. Вдається може з хвилину – далі падаєш. Однак, якщо так кілька разів – сон перебивається. Хоч вода холоднувата, але так хочеться скупнутися на Муму – буде що розповісти після служби. Ризиково... Попадуся – гауптвахти не минути. Думаю: "була-не була, де наше не пропадало!". Роздягаюся й тихо заходжу у воду, аби ніхто не почув мого зазіхання на тургенівську спокусу. Гарне місце вибрав Герасім! Після купання стає свіжо-бадьоро, і час швидко летить до ранку. Добре, що автомат знайшов у темноті, а то було б таке ЧП (чрезвычайное происшествіє), яке тільки з нападом терористів на Червону площу можна буде зрівняти.

Їжа в Москві – окреме випробування. За пів року жодного фрукту, огірка чи помідора. І це – влітку. Свіжа капуста була разів із п'ять. На великі радянські свята давали по три-чотири штучки маленького круглого печива. Могли дати по кружальцю ковбаси, яке було трохи товщим і більшим ніж середня монета. Скоріше понюхати, чим з'їсти. Ще в свято, два рази давали по мізерному шматочку солоної червоної риби, але без м'яса, саму кістку. Щоб посмоктати. Напевно, хтось із офіцерів чи прапорщиків спеціально включив її до солдатського раціону, аби "стирити" собі на стіл.

Прикупити теж нічого не виходило, бо сходити в магазин було великим привілеєм. Я не був у ньому жодного разу.

В Москві я наївся досхочу кілька разів. Один раз, коли був у наряді по кухні, мене заставили обшкрібати котел від підгорілого плову. Котел великий, залишків плову на дні вдосталь. Я нажерся підгорілого так, що дихати стало важко.

Коли везе, то вже везе. Ввечері, як трохи розходився й мене знову потягнуло на їжу, "стягнув" із кухонної шафи (чи то холодильника) антрекот, який призначався "бальшому начальніку" – якраз приїхав у нашу дивізію на якусь чергову військову показуху. В приміщенні, де стояла шафа, мене заставили мити стіл, вимазаний маслом і залишками кухонного приготування. Прапор, який відповідав за продукти, мав замкнути шафу на замок, але забув. Я скористався цим – прикінчив той клятий антрекот (раніше й назви такої не чув). Замок повісив на місце. Прапор прийшов, вставив ключ, крутнув туди-сюди, замок зняв, а що він був відкритим, не помітив. Не вберіг добру начальницьку їжу від солдатів чи то, точніше, від мене.

Здійнявся крик:

– Прахадімци, паразіти, хто своровал антрекот? Кто ключ подобрал? Всех укакошу! В каво ключ найду, тому амба!

Я, як всякий злодюжка, затаївся й мовчав. Ключа ні в кого не знайшли, буча втихомирилася. А прапор ще довго не міг зрозуміти, як відбулася дивина з антрекотом й куди він подівся.

Чергування в їдальні зводиться переважно до чистки картоплі, миття посуду. Все це у величезних розмірах. Цілу добу потрібно не відходити від такої роботи. На сон чотири години. Легше мити кахельну підлогу. Хоч теж сильно не відпочинеш, бо рота йде за ротою. Гарнізон великий. Не встигають одні поснідати – інші вже спішають на обід. Дуже неприємно возити змоченою в хлорці тряпкою по масній підлозі, дихати

хлоркою, мати весь час масними руки, але все-таки тут є невеличкі перерви, не так, як на інших роботах. Можна байки потравити, недавню "гражданку" згадати.

Хоч чергуємо в їдальні, однак, їсти сідаємо разом із своєю ротою. Ніяких привілеїв немає, не зважаючи на те, що до котлів із кашею – рукою подати. Домовились робити "общак". Всі недоїдки хліба, які залишилися на столах (втягнуті в режим "діди" з сусіднього полку часто хліб не доїдають), не їсти тихенько кожен собі, а збирати в загальну кучу. Щоб потім по-братськи розділити.

Я старанно домовленості дотримуюсь. Поки не приходять наші хлопці з караулу. Просять виділити трохи зі спільного:

– Гляньте, скільки назбирали! І вам і нам вистачить. Не жмотуйтеся!

Даю їм по кілька шматків. Сам же завтра буду в караулі.

Добре, що не стою на місці – відразу відходжу в бік од хлопців. Бо прямо повз мою голову пролітає лавка, на якій, зазвичай, сідають їсти п'ятеро солдат. Кілограмів із п'ятнадцять-двадцять, не менше, летить мимо. Якби потрапило в голову – вже не піднявся б.

Виявляється – Толік Вербацький. "Накачаний" чувак, мускули аж випирають. Руки-ноги горбом, шия вдвічі товща ніж моя. Такому важку лавку кинути, мов тріску. Не стерпів дивитися, коли його пайку комусь віддають. Його тіло їсти просить щосекунди. Думка про їжу з мозку не виходить і затьмарює його. Так розізлився – ледь гуртом втримали, аби на мене не кидався.

Їсти хочеться весь час, але найбільше в середу. В цей день нашу "учебку" гонять на стрільбище. Піднімають із ліжок на час раніше, кормлять такою кислою капустою на сніданок, що в рот не лізе, заставляють бігти близько десяти кілометрів. Частину дороги в протигазах. Щоб "жизнь мьодом не казалась".

На полігоні присісти не дають і на хвилину. На обід пайка менша ніж завжди. Польова кухня на більше не справляється. Їсти хочеться – палку гриз би.

Після цілого дня муштри дають трохи передихнути перед нічними стрільбами. Аби руки відпочили й не тряслися, коли цілитимеш у мішень.

Взводний садовить солдат на галявині, де вже немилосердно докучають комарі, сам іде з сержантами на горбок. Там комарів менше, бо продувається й звідти солдатам не буде видно, як їхні командири будуть ножики зубами тягнути з землі, коли хтось програє. Гра така... Спочатку ніж кидають із різних частин тіла, а потім, у кого він менше разів встромився в землю, того карають.

Підлеглим же належить займатися політичною підготовкою, щоб "дурня не валяли". Один читає газету "Правда", яку спеціально для такого випадку носить у сумці взводний, а всі інші слухають. Командири питають, про що написано в газеті. Не обдуриш, не заснеш, бо гірше буде.

Коли ж тут Шпінькінський "с горада Варонежа" тихцем повідомляє:

– Віделі тут недалечко кукурузу?.. Їю уже жрать можна... Я знаю... Моя бабка в селі живьот – там все таку єдят.

Слова: "можна їсти" діють магічно. Взвод схоплюється з місця й летить у поле.

Кожен ламає-хватає по оберемку недозрілих качанів і спішить на галявину політпропаганди.

Я сходжу з розуму з усіма, хоча кукурудзу бачу не вперше, і в селі як не як виріс, а не до баби в гості приїжджав. Гризу молочні недоспілі зерна й відчуваю, як швидко наповнюється голодний шлунок.

Хвилин через двадцять від початків кукурудзи тільки цурпалки валяються.

По цих залишках взводний миттєво вираховує, що відбулося за його відсутності:

- Вот же гади! Неспелой кукурузи наелісь! Еще какой зарази схватят! Патом, не атберьошся праблем!

Якийсь час він роздумує, а згодом приймає єдине можливе радянсько-командирське рішення:

- Взвод, встать!.. Бе-го-ом! Бе-го-ом!.. Марш!

Сержантам:

- Гнать їх, гадов, пака не стошніт! Кому дурно не станет - пускай пальци суют в рот!

Другим разом, ніби й шансів наїстися не було. Я зі своїм відділенням прийшов у їдальню після караулу. Неділя. Наша рота пішла в кіно. Ми ж запізналися, чим сильно розстроїлися. А тут ще й їжі нам залишили дуже мало. Здавалося б - невдача... Коли ж підходить дед-повар. Вирішив нам свято зробити. Каже:

- Салагі, добавкі хатіте?

Ми хором, не вірячи в щастя:

- Давай!

Не знаю, чи їв я ще так багато коли-небудь у житті. Повар все підносив і підносив. Спочатку хліб і суп, а потім кашу-кашу й ще кашу, затим компот: все смачніше й смачніше. Не свято він нам робив, а позбиткувався над молодими. Може й не хотів цього, а може хтів побачити, чи не лопнемо.

З-за столу ледь піднялися. Йти не могли. Двох забрали в санчастину.

Здавалося б, повинні проклинати повара, а - ні. В розмовах не раз дякували, бо коли ще прийдеться так живіт набити. А смакота їжі весь час згадувалась на голодний шлунок, неначе щось неперевершене.

Людина знаходить собі задоволення й підстави для радощів скрізь, навіть у тюрмі чи в армії. Мав я й приємні хвилини під час служби.

Одним разом запідозрив у мене ротний фельдшер коросту-чесотку. Щоб нікого не заразив, помістили в бокс-ізолятор. Чотири стіни, чомусь без вікон, ліжка - і більше нічого. Ні книжки, ні газети, ні жодного заняття чи спілкування. Їжу дають через віконце, двері замикають іззовні. Раз на день заходить хтось у білому халаті й дає мазь, аби лікувався. Контролює, щоб добре намазався, оглядає, чи не пройшла хвороба. Протримали в цій камері-одиначці днів зо три, а потім виписали, бо нібито захворювання не підтвердилось. Якраз вчасно, оскільки я від скукоти почав боксувати зі стінкою через подушку. Звуки моїх ударів розносилися по всьому ізоляторі, почали до мене заглядати через віконце, чи бува не з'їхав із розуму на самоті:

- Ей, маладой, ти там в парядке? Мозгами не поехал случайно?

На всяк випадок вирішили мене перед випискою продезінфікувати. Посадили в санітарну машину й повезли десь далеко по "гораду-Маскве". Зупинились у чомусь схожому на баню, якщо пам'ять не підводить - десь на Хорошевському шосе, одяг мій здали в прожарку, а мене направили під душ зі спеціальним розчином. Через деякий час випустили на вулицю, сказали чекати санітарів. Ті не спішили - засіли з колегами грати в "дурня". Я пішов собі спокійно гуляти московськими вуличками, на яких тільки-тільки з'являлися перші ознаки осені. Було тепло надворі й на душі. Крапля свободи без жодних ознак чогось армійського, після трьох днів самотнього ізолятора - давали мені стільки задоволення, що я порівняв себе з іменинником:

"Стій!" - кажу собі. "А я ж хто сьогодні?"

Так і згадав, що сьогодні в мене день народження. Де взялися в моїх кишенях двадцять копійок, і як вони туди потрапили, та як до цієї пори не випали - для мене й зараз загадка. Ніби з неба впали. Це ж не просто копійки, це ж ціле багатство, з яким можна розкошувати - королям не сниться. Я купую собі пачку улюблених шоколадних вафель "Артек". Хай мені хтось скаже, що буває краще пригощання на день народження, і що буває саме такий день у когось кращим. Не повірю... Нізачо... Бо я відчуваю себе не на сьомому - аж на десятому небі.

В казарму приїхали пізно ввечері. Зайшов і став у стрій прямо на вечірню перекличку. Старшина читає прізвища, солдати голосно відгукуються "Я!". Після цього оголошують наряди, покарання. Коли ж чую, викликають мене. Аж похололо в грудях:

"От", - думаю, - "вже на чомусь попався!". "Зараз вліплять пару нарядів!". Часом попастися можна на такому, що й сам не помічаєш: когось із начальства не відкозиряв, щось не туди поклав, не так зробив. Підстав - море.

Миттєво пробую згадати, в чому провинився, але в голову нічого не встигає влізти. Про день народження геть забув. Казарма з її духом швидко відволікла від ще недавнього святкування. Роблю два кроки вперед і напружено чекаю.

Але ж - ні! Старшина кричить на всю горлянку, що сьогодні, виявляється, у мене іменини, пропонує роті з цим поздоровити. Сотня молодих хлопців двадцять секунд лупить у долоні, ошелешуючи мене рідкісним у армії звуком оплесків, повертаючи до радісного відчуття. Неперевершено!

Так і падаю в ліжку з тими оплесками у вухах та зі смаком "Артеку" на губах. Класно! І більше нічого навіть у думці сказати.

Окремий персонаж у Москві - лейтенант Подгорний. Не здивуюсь, коли згодом до полковника чи генерала дослужився. Подгорний - командир взводу, офіцери вважають його тупим, мов валянок, але служака - такого пошукати. Першим ділом у його службі: "закласти" всіх своїх колег-офіцерів, тайно і явно. Особливо на "собранії" в штабі, після якого він першим прибігає в роту, хватає свою шинель і кричить до чергового:

- Памагай-памагай, мне салдатік, бегом одеться, а то спешу очень!

На бігу вставляє руки в рукава шинелі й вилітає кулею з казарми, аби не попастися на очі колегам, яких тільки що нещадно "пісочив" перед начальством. Назавтра з

соромом покінчить, неначе нічого й не бувало.

Він говорить тільки завченими армійськими фразами, мовби народився в армії, не вміє стріляти й робити класно вправи на турніку, як це роблять інші його соратники. На стрільбах-перевірках перед начальством ротний тихенько підмінює його іншим офіцером, щоб рота не завалила екзамен. Той інший все робить за Подгорного, але подяки не отримує. Ще б то! Так воно має й бути, раз ротний на таке іде. Жадний: їсть разом із ротою солдатську пайку, інші офіцери чомусь харчуються в платній кафешці, напевно, їжа армійська не подобається, а офіцерської їдальні в нас чомусь немає. Пайку для Подгорного кухня не виділяє, лейтенант заставляє чергового випросити для себе додатково. Добре, що кухарі вже його знають і милосердствують – додають, а то б не знати, чим його годувати. За таке солдати потайки глумляться над ним: насипають у їжу ложку солі чи перцю. На велике здивування – Подгорний плюється, обурюється, матюкає кухарів, проте, не залишає нічого в мисці.

Офіцери ходять у зеленій армійській формі, однак, мають для оперативних потреб (наприклад: служба на стадіонах під час футбольних баталій) міліцейську форму, таке прийнято у внутрішніх військах. Наш скнара-лейтенант щовечора, після служби, перевдягався в міліцейську форму, аби не платити в громадському транспорті по дорозі додому.

Подгорний перший із взводних, з якими прийшов разом із військового училища, отримав звання старшого лейтенанта. Відразу заявив:

– Патаму, что я лучший!.. Служу по уставу... Начальству відней, каво відвігать... Скоро еще і в академію буду паступать!

То "нічо", що лейтенант Карабов може з автомата, здається, в муху попасти, лейтенант Вахрушев ходить стройовим під прапором так, що в багатьох серце німіє, а лейтенант Лашенко може робити складні вправи на турніку, підвісивши на себе дві гіри по тридцять два кілограми, то – "нічо". Радянська армія любила, на мій погляд, саме подгорних.

Якщо неділя в армії – це "яйця й кіно" (два варених яйця на сніданок, потім перегляд кінофільму, далі все, як завжди), то середа в нас – банний день. В Мінську – день недосипання. Після патрульної служби лягаємо в другій ночі, а вставати потрібно в шостій. Замість восьми годин сну, тільки чотири. Піднявшись, йдемо в строю сонними вулицями в міську баню. Туди тихенько – люди ще сплять, а назад горланим пісню. Якби не так рано вставати – баня була б великим задоволенням.

Інша справа в Москві. Тут митися приходить у надуманих польових умовах, у величезному наметі. На сто чоловік десять кранів душових і сорок п'ять хвилин для миття. По нормативу. Одне місце під душем займають сержанти, ще в одному вода чогось завжди не ллється, а на інших восьми пробують митися більше дев'яносто солдатів. Кумедна картина!.. Зрозуміло, що ніякого миття – хлюпнеш на себе дві пригоршні води – й намилюєшся. Далі так само, старайся пробитися до крану хоч на якусь хвилю – мило змити. Не баня, а збиткування.

– Ей, там спереду, мило з вух зітри, а то дірку проїсть, чим команди слухати будеш?

- насміхаються один із одного солдати після такого миття.

- Разговорчики в страю атставіть! - обриває жарти хтось із сержантів.

В Москві довелось мені бути учасником військового параду на Червоній площі, сьомого листопада 1979 року, в тодішній головний комуністичний празник - День Жовтневої Революції. В так званій парадній "коробці" я не йшов, а промарширував зранку повз мавзолей при порожніх ще трибунах і став із своєю ротою в Історичному проїзді - на всяк випадок, якщо щось станеться. Так, як і ми, стояла в усіх провулках і проїздах вся дивізія Дзержинського, зі зброєю. Також було дуже багато міліції, кагебістів. Боялася партійна верхівка свого народу - як би не скористалися парадом люди, не полізли на трибуни, чи не пальнули з чогось.

Надворі невеликий морозець, стояти в чоботях на протязі п'яти-шести годин холодно. Я трохи приморозив великий палець на лівій нозі. Довго відчував його на доброму морозі й згадував-сміявся: постраждав за "великую революцію". Але тільки у вузькому колі міг так жартувати, інакше пришили б антисоветську пропаганду. Жартувати з революції - це вам не шо!

До нас особисто підходив давати останні інструкції головний радянський міліціонер - Щолоков і головний кагебіст - Андропов. Оскільки я стояв у строю в першому ряду, відразу за офіцерами, то цих двох кремлівських "бонз" бачив зблизька, майже впритул. Запам'ятав їхні настанови: "...чуть-что - рука у вас, ребята, не должна дрогнуть, ламайте, валите без промедления, нада - стреляйте, помните каво заціщаєте!.."

Головна трибуна від мене далеко - інших партійних вождів споглядав, наче по телевізору. Але Брежнєва прийшлося якось побачити й навіть трохи охороняти.

Наш взвод інколи чергував у спеціальному резерві, закріплювався за Петровкою, 38 - головним міліцейським управлінням Москви. На той випадок, коли щось трапиться надзвичайне й потрібно буде оперативно перекрити певну вулицю, квартал, коли, наприклад, матиме місце велика бійка чи пожежа, катастрофа, значні ДТП чи інші аварії. Були випадки: коли ми блокували виїзди з міста та з аеропорту, тому, що при посадці в літак втік особливо небезпечний злочинець; коли розбився літак і треба було зносити трупи й не допускати людей до місця аварії; коли зіткнулися дві електрички, та мали місце численні жертви й поранені; коли виникли великі криваві циганські "разборки".

Під час одного такого чергування взвод підняли по тривозі й на шаленій швидкості, з "мигалками", під ескортом міліцейської автоінспекції (ДАІ), перекинули на стадіон "Лужніки", де був товариський футбольний матч між СРСР і НДР (Німеччина соціалістична). Цю гру неочікувано й незаплановано вирішили відвідати Брежнєв із керівником Німеччини, які якраз мали офіційну зустріч у Кремлі. Коли матч закінчився, ми перекрили вихід із трибуни стадіону - аби не дати простим болільникам близько підійти до головного начальника країни та його гостя. Брежнєв пройшов у мене за спиною, віддаляло кілька метрів. Я довго всім хвалився, що "охороняв Брежнєва", це було тоді предметом захоплюючої розповіді - "пантов", а часом і недовіри-насмішок, слухачі вважали розповідь черговою армійською побрехенькою,

якими так люблять грішити дехто з чоловіків. Тепер якимось і признаватися не личить.

Влітку 1979 року в Москві проходила літня спартакіада, яка була фактично генеральною репетицією до Олімпіади-80. На спартакіаду запросили багатьох іноземних спортсменів, в т.ч. зі США та інших великих країн. Світового бойкоту московської олімпіади ще не було. Я декілька тижнів чергував у палаці спорту, де проходили змагання по боксу, бачив багатьох відомих спортсменів, зберіг у себе на пам'ять розклади змагань, інформаційні листки про результати поєдинків. Тут вперше спробував пепсі-колу. Пригостили хлопці, які несли службу в прес-центрі. Там таким небаченим напоєм пригощали безкоштовно іноземних кореспондентів. Напій мені тоді здався неземним питвом.

Повз мене якимось пройшов знаменитий радянський спортивний коментатор – Озеров (таких коментаторів у Союзі було всього три-чотири, їх знали в обличчя і за голосом). Я так на нього витріщився, що він вирішив "облагодетельствовати" мене – подав руку. Ходив я після цього в казармі, наче сам став коментатором. Хлопці жартували, щоб рук не мив, і лізли весь час до мене здороватися:

– Ану, покажи руку, якою за Озерова потримався... дай потиснути замість автографа!..

Прийшлося побувати й майже на всіх московських стадіонах – тоді було правило: на першому ряду сиділи тільки солдати й міліція. Аби ніхто з болільників не вискакував на поле.

Зі стадіону "Лужнікі" глядачі могли йти тільки в метро, через тісний стрій солдат внутрішньої служби й кінної міліції (така була, здається, тільки в Москві). Навіть, коли комусь треба було в іншу сторону – не пропускали, проганяли через метро, щоб натовп розсіювався. Московські фанати полюбили громити й троцяти на вулицях все, що під руку попаде. На великий натовп управи не знайдеш, а на той, не дуже чисельний, який вийде з чергового потягу метрополітену, знаходили.

Коли московська "учебка" закінчилася, дали мені звання сержанта й відправили назад у Мінськ. Тут залишалося служити трохи менше півтора року. По приїзді мінські діди хотіли поставити мене на місце й покарати за колишню "барзоту", однак сержантське звання мене захистило, хоча потрібно було виграти психологічний бій у ефрейтора-деда Феді Савоцького. Той довго махав у мене перед носом кулаками, погрожував зробити "тьомную" – це коли вночі накинуть щось на голову й нападуть разом, відкопають ногами, аби ніхто не бачив і нікого не розпізнав. Я шкірою чув важливість розмови з Федею – програю, не злізуть, тому нахабно сам пішов у атаку:

– Тільки троньте, підете в дісбат, гарантую!.. Я вам не рядовий солдат, а сержант. Подаю рапорт – проклянете день і час, коли зі мною зв'язалися!.. За сержанта-камандіра загудите по-полной!.. Подумай, Савоцький, добре подумай своєю головою, що тобі лучче – спокійно на дембель, чи на каторгу в дісбат!

– Так ти, шо, жучара, стучать на нас будеш?.. Рапортом лякаєш... Ми ж тебе кончим, приб'єм в сартірі, розмажем мордой в пісюаре!

– Не розмажеш... побоїся... Сам подумай, чим ризкуєш... А ці твої понти про

"стучать-не-стучать" можеш салагам втирати. Я вже не вчорашній, так просто не залякаєш. Одстань краще і давай ніби друг друга не бачим – самий толковий буде варіант!

На цьому й зупинилися. Савоцький сказав дідам, що я якійсь "бешений", і краще мене не чіпати, аби не натворити "делов".

В Мінську призначили мене командувати спеціальним відділенням – "групою захвату" (тепер називають "спецназ"). У відділеннях було, зазвичай, десять чоловік, а в нашому дванадцять. Всі спортсмени – першорозрядники, кандидати в майстри спорту – боксери, гребці, лижники, бігуни, два призера чемпіонату Білорусії з карате. Постійний куратор – прапорщик Глеб. Щодня в спортзалі дві-три години, виснажливі кроси, карате. Готували до Олімпіади-80, на той випадок, коли щось станеться надзвичайне. На одній із попередніх олімпіад мав місце захват спортсменів у заручники. В СРСР хотіли, аби таке не повторилося. Мене взяли в командири відділення, оскільки найкраще з сержантів стріляв і бігав. Сказати, що я став якимсь великим каратистом чи спеціалістом-спецназівцем буде невірно, однак чомусь таки трошечки навчився. Дуже радий, що ніколи не прийшлося це "трошечки" на когось застосовувати. А Олімпіада-80, до якої нас так ретельно готували, як відомо, не відбулася. Її замінили другорядними змаганнями на які іноземці майже не приїхали.

В нашому селі, родині, сім'ї найголовнішим святом завжди був Великдень. З дитинства звик до цього. Незважаючи на тотальні атеїстичні порядки в суспільстві, в нас билися крашанками, сідали з сім'єю за празниковий стіл, їли пасочки-мазурки, свячені яйця, віталися зі всіма, як годиться, по-пасхальному, прикрашали загодя хату, двір, могили, бо так була заведено з діда-прадіда. Хоч церкви в селі не було – зруйнували, проте про Паску ніхто й ніколи не забував, люди ходили до церкви в сусіднє селище.

Як же я відмічав це свято в армії?

Найголовніше – потрібно було хоча б знати: коли вона, Паска? Замполіт тобі цього не скаже, в газетах, які стосами лежать в "ленінській червоній" кімнаті про це не напишуть. Листи з дому, що надходять солдатам розкриваються й перечитуються, лишнього ніхто з батьків не пише, аби не підставляти сина. Проте якось так виходило – у Великодній день, хтось таки про це скаже. Правда, не до всіх дійде ця інформація, бо оголошення про таке не роблять.

До мене першого разу звістка про Паску надійшла чудернацьким чином. Пізно ввечері, на Вербну неділю, коли ніс патрульну службу на вулицях Мінська, перестріли мене дві старих бабці та побили лозою, приказуючи: "Не я б'ю, лоза б'є, за тиждень – Великдень". По-сябровськи, але все було зрозуміло. Здавалося б нічого дивного, однак треба врахувати, що церков у столиці Білорусії не було, у всякому разі, ніде на очі не траплялись за всю мою службу в багатьох куточках міста, тому невідомо, де бабці ту лозу святили. Мабуть, в приміському селі. Крім того, я ж у міліцейській формі – не кожен наважиться лозою бити, навіть коли це умовно. Перехожих на вулиці багато, більше ніхто з них чомусь посвяченим у це дійство не був, лише я. Що тут сказати?

Виходить, прийшло мені, впало наче з самого неба.

Раз так вийшло, то старався вже в останні дні перед Великоднем м'яса не їсти, аби хоч якось притриматися домашніх правил. В неділю, як зазвичай, видали два яйця (в інші дні не видавали). Їв їх немов свячені, згадував дому й відчував на душі Празником-Празник.

Другим разом не менш цікаво.

За два місяці до Паски комбат пообіцяв надати відпустку тому сержанту, відділення якого займе перше місце при здачі нормативів із бойової підготовки, або якщо сержант дослужує свій другий рік, як я, то відпустити його в першу групу (партію) на дембель (разом всіх не відпускали). Я від своїх молодих солдат не відходив. Інші сержанти кричать, матюкаються, карають – звикли, так завжди роблять, а я спокійненько вчу по сто разів плавно спусковий крючок автомата натискати, вправно протигаз натягувати, і все таке інше. Результат – моє відділення перше. А тут ще й на "смотрі-параді с песней" наша рота стала кращою. Пісню я підкинув, з ротою вивчив, то ж двічі на відпуск "потягнув". Хоч і вважався "розгільдязем", таким, що "плювають хотів" на службу, однак, обіцянка – цяцянка. Комбат – чоловік слова. Пообіцяв – виконає. І відпустку тепер мені подавай, і першу партію. Два роки відпустки не давали, а тут за місяць до дембеля, взяли й дали. Пробували навіть відмовляти:

– І чого тобі йти в ту відпустку, через місяць же так і так додому... Тільки батьків розстроїш – ждуть же назавжди, пора прийшла, а ти вертатимешся в армію. Самому смішно буде – на один місяць назад.

– Не, – кажу, – і не вмовляйте!.. Раз положено, знать положено!

А сам собі думаю: "Це мені, щоб на Великдень вдома побував, хватить і так один раз пропустив".

На протязі двох років служби завжди мріяв потрапити в госпіталь чи медчастину – полежати в спокої хоча б кілька днів, книжку почитати, надоїлої мов гірка редька, казарми не бачити. Однак, щоб не робив, як не промерзав інколи, як не відбував патрульну службу під дощем, мокрим снігом, у великий мороз чи вітрюган – нічого не брало. Були ж такі хлопці, які вхитрилися час од часу полежати на лікарняному ліжку. Вміли зробити "температуру", чиряки, сильну нежить. Якимось чином взнали й використовували "зеківські" прийоми. До мене ці секрети не дійшли. Бачив тільки, як одного разу ефрейтор Жбанов цілий день натирав ребристим олівцем собі руку, а потім, коли вона добряче почервоніла, обмотав її тісно плівкою з целофану. Зняв – вийшло, як мені здалось, щось схоже на шкіряну хворобу – рожу.

Щоб все-таки хоч раз побувати в лікарні (московський ізолятор не брався до уваги), випросив у бувалих хлопців одну "заморочку" – поділились. Натер термометр до плюс 39, поклав його у внутрішню кишеню гімнастерки й пішов у медчастину. Не повезло! Приймав якраз досвідчений капітан Адашко. Коли я заявив про високу температуру, він подав свій термометр. Я його вміло поміняв на той, що був у мене в гімнастерці. Капітан довго дивився на позначки приладу для виміру температури, а затим приклав мені руку до лоба:

- Чеши звідси, щоб я тебе не бачив! Найшов кого надурити, я таких хитрунів знав, коли ти ходити вчився! Можу тільки п'яти зеленкою намазати! Хочеш?

Наприкінці строку армійських митарств я вирішив геть на все "забити". Брат вислав мені підручники з німецької та історії, і я став готуватися до вступу в університет, на юрфак. Думав: не поступлю - подамся в "мореходку", трохи світу побачу, а там вже як вийде.

Начальство помітило моє заняття, і щоб якось мене вернути до армії - стало ставити на постійні чергування. Майже "через день на ремень" - тобто потрібно весь час надягати через плече портупею зі штик-ножем й весь час за чимось слідкувати. Аби якось повеселити себе й роту, став грати в "Діда Мороза". У їдальні кормив-ощасливлював молодих додатковою пайкою. Для цього треба було вкрасти на кухні лишній бачок (називали чогось "таран") каші, а потім ходити між молодими й підкидати в їхню миску, аби вони очі мали радісно-вдячні. Відчував себе "прикольно" - благодійником. Із часом мене "засікли", стали контролювати, черговий прапорщик сам рахував мої тарани, на спори не піддавався, обманути не давав змоги. Тоді я вирішив інакше.

В роті сто чоловік. Постійно невелика частина відсутня: хто під арештом, хто у відпустці, хто в госпіталі чи у відрядженні. Я став подавати заявку в їдальню завжди на сто солдат. Додуматися перевірити ніхто не зумів - видавали їжу на весь склад роти, автоматично згідно заявки, в тому числі й на відсутніх. І в мене, як і раніше, з'являвся лишній таран каші.

- Ти дивись, хахол-хитруга знову десь лишнє прихватив, знов ходить із черпаком біля молодих... І як він тільки вмудряється? - не могли "в'їхати" чергові прапорщики, яких призначали відповідати за їдальню.

Черговому по роті придаються три солдати-днювальні. Вони повинні наводити в казармі ідеальний порядок, виконувати безліч різних доручень, стояти по черзі на посту на протязі всієї доби. Для сну наряду виділяється тільки чотири години. Мені ж це геть не підходить - дембель на носі, а я тут не досипати мушу. Ще чого...

На кожному чергуванні сплю спокійно всю ніч. Це - порушення. Час від часу в роту приходить перевіряючий офіцер, або частіше прапор, потрібно його зустріти й доповісти за формою:

- Смір-на-а! Таваріщ прапорщік, в роте без праішествій! Рота спіт. (варіант: на обєде, в банє, на строевой падготовке...).

Коли хтось перевіряє вночі - днявальні швидко мене піднімають із ліжка, аби робив свою справу, для цього вони мусять заздалегідь помітити "відвідувача", щоб я встиг прийти в себе й одягнутися.

Хтось "настукав" комбату, що я ночами сплю й службу не несу, як "положено".

- Поймать его нада, абарзевшего, во чтобы-то не стало! Засечь любим способом - тагда пайдьот он у меня на дембель в последнюю партію!

Місія випала прапорщику Мариновичу, літом у відпустку просився в комбата. Зловить мене - піде, не зловить - буде ждати зими, так що "премія" йому була обіцяна

серйозна.

Все б добре, однак, казарма нашої роти на третьому поверсі, як не біжи знизу, днювальний все рівно випередить, бо слідкує за сходами. А вони, днювальні, за мене горою – і поспати дам, і накормлю вдосталь, і не ганяю бездумно. Набагато гірше заступати в наряд із дедом-ефрейтором, той спуску ні в чому не дасть. Вип'є всі соки з днювальних, насититься владою по самі вуха, так замуштрує, що в кінці доби з ніг хочеться впасти. І то все згідно статуту – не придерешся.

Спроби взяти на швидкість днювальних Мариновичу успіху не дали. Потрібно було шукати іншого виходу. Прапор до такого додумався.

Коли прийшов вдень, непомітно відкрив вікно в дальньому кутку казарми, там де знизу проходила пожежна драбина. Вночі заліз по ній на наш третій поверх, зняв чоботи, аби не здійсмати шуму, та став просуватися до посту, де в цей час належало мені бути. Врятувала випадковість. Я приліг спати майже одягнутий, знав про можливу перевірку. Чоботи свої поставив не геть біля ліжка, як завжди, а висунув їх разом із табуреткою на прохід між ліжками. В темряві Маринович зіткнувся з табуреткою, вона гепнула на підлогу й порушила мій тривожний сон. Прапора впізнав одразу (нічник трохи світла дає), швидко зметикував: що й до чого. Якусь мить подумав, через кілька секунд натягнув чоботи й заволав на всю сонну казарму в спину перевіряльнику: "Стої! Кто ідьот?!". Від мого крику днювальні з переляку ввімкнули світло, рота схопилася, ледь проснулим солдатам побачилась така картина: посеред казарми стоїть ошелешений босий Маринович, а я наставляю на нього штик-ніж. Спочатку ніхто не може нічого зрозуміти, але згодом догадуються й вибухають нестримним реготом після моїх слів:

– Вибачте, товариш прапорщик, обізнався – думав диверсант проліз. Хто б міг уявити, що ви через вікно...

Після такого від мене одстали. Жалко, але Маринович у літню відпустку не пішов.

Прапорщик Пшонка – старшина роти. Не любить мене, хоч вальси перед ним танцюй, нічого не зміниш. Не підкоряюсь йому "беспрекословно", пащекою, насміхаюсь поза очі. Мстить... Де може – там старається дошкулити. Проте всі його покарання – в наряд відправити, а я й так звідти не вилізаю. Залишається – не пускати мене в "увольнення" – на день у місто, в кіно там, за морозивом, на дівчат гарних подивитися. За два роки тільки два рази й був на цій одноденній волі. Кожного разу старшина викреслить моє прізвище зі списку щасливчиків, часом і причини не скаже. Азарт спортивний із мене пре – хочеться відповісти адекватно. Підбиваю дідів і сержантів походити "паровозіком". Згоджуються... А далі, як старші скажуть – так менші (молодші) зроблять. Ох і концерт виходить, ох і хохма! Замість того аби ступати: "раз-два", рота йде на "раз-раз-два", тобто кожен третій крок робить значно сильнішим, гучнішим. Зі сторони чується наче дійсно паровоз під гору: "Чух-чух-ЧУХ!", "Чух-чух-ЧУХ!".

– Что ета, прапорщїк, у тебѣ людї ходѣть словно калекї? – питає хтось із старших, і це бісить старшину до посиніння.

Після такого настає черга підступного прийому для Пшонки й замполіта. Мені видають характеристику, з якою тільки в двірники йти, або шпали класти на залізниці. У виданому документі пишуть всі прикметники починаючи з "не". Недисциплінований, недбалий, не дотримується вимог статуту, не поважає старших... Жалію, що проговорився, для чого мені та характеристика, що збираюся на юрфак поступати. Може, якби не знали, то такого не писали б. Найбільш прикро - вказали, що я не справлявся у фізпідготовці та стройових вправах. "От, - думаю, - брехуняки! А хто ж у вас під прапором ходив, кого ж призначили командиром спеціального відділення, куди тільки спортсменів брали?".

Аби я не показав брехливу характеристику хлопцям, які залишаються служити, та аби вони не помстилися за мене, не скоїли за це щось каверзне, Пшонка садить мене в автомобіль, і особисто супроводжує до вагону поїзда, який повезе відслуживше моє тіло додому (душа, здається, ніколи армії не належала). Розміщуюся під вікном і бачу, як прапор полегшено зітхає - збувся. На radoшах іде до бочки з квасом на привокзальній площі - мабуть, в горлі від прощання зі мною пересохло. Миттю встигаю вибігти з вагону й непомітно передати клятву характеристику солдату-водію. Сідаю знову у вагон і по-дитячи радію новій маленькій перемозі над Пшонкою.

На моє щастя, в університеті сказали, що після армії характеристику подавати не обов'язково (як виключення з правил).

Азарт мене не покидає. Хочеться не бути в грі з армійськими начальниками останнім. Вирішую написати в газету "Красная звезда" клязу на "камандірів". Виправдовую себе: нехай знають, що й на їх завжди буде управа, нехай думають, перш ніж інших зобіжати. Батько побачив мого листа й почав стидати, казав, щоб я не робив такого:

- Відслужив і забудь! На те ж і армія, щоб всіма способами неслухняних приструнювати!

Однак я вже зупинитися не зміг. Згодом прийшла відповідь - факти, наведені мною в листі до редакції, не підтвердились - м'яч залишився в моїх воротах. Тепер навіть радий програшу, відчуваю сором, що був таким непоступливим і не гребував клязуами.

Для кожного чоловіка армія стає визначним, незабутнім періодом життя. Багатьом сниться на протязі десятка років, сидить невилазно в пам'яті, не відпускає, не забувається, наче букви чи табличка множення. Це, напевно, тому, що армія - велике випробування, якими людина завжди гордиться, коли їх винесла. Тому, що жодне людське середовище не міняє так кардинально життя, як армія. На армійській службі змінюється в порівнянні з цивільним життям все: їжа, одяг, взуття, ходіння, мова, спів, сон, спілкування, навіть думки. А ще армія це - молодість, життя в колективі однолітків, з якими ділиш два роки кусок хліба, носиш таку ж саму шинель, чоботи, переживаєш разом всі радості й незгоди, мрієш кожного дня, щогодини й щохвилини про довгожданий дембель.

Навздогін за викладеним: наведені тут факти дійсно мали місце, але автор визнає - може трошки й прибрехав, виправдовуючи себе тим, що так цікавіше буде читачам, та

тим, що з плином часу сам не завжди може відрізнити, де чиста правда, а де щось додумано в його хворобливій фантазії.

Така вона – армія моя! Ні,ні, не моя, а савецкая!